

Frågelistan som källa och metod

Vid de nordiska traditionsarkiven, museerna och universitetsinstitutionerna för ämnena folkloristik och etnologi, är frågelistan en fast förankrad metod för materialinsamling. Problematiseringen av frågelistorna som kunskapskälla har dryftats på ett flertal gemensamma seminarier. Man har utbytt tankar och erfarenheter, knutit kontakter och skapat förutsättningar för nordiskt samarbete. Publikationen *Frågelistan som källa och metod*¹ är ett resultat av seminariet *Att arbeta med frågelistor* som arrangerades 2003 i Lund, ett samarbete mellan Folklivsarkivet vid Lunds universitet, Folkloristiska arkivet vid Åbo Akademi och forskargruppen Kulturella perspektiv på födsel och föräldraskap.

De 12 artiklarna som ingår i antologin är skrivna av seminariedeltagarna. Samtliga skribenter är erfarna sammanställare och/eller användare av frågelistor. Målgruppen är inte i första hand de redan införstådda, utan även en större grupp som kunde utnyttja frågelistmetoden i sin verksamhet t.ex. studenter, forskare, lärare, museer, arkiv och hembygdsföreningar. Många skribenter redogör därmed för den historiska utvecklingen från frågelistan som en kunskapskälla med svar förmedlade av ortsmiddelare till dagens självbiografiska aspekter och reflexiva läsning av postmoderna tidsskildringar. T.ex. Juha Nirkko påpekar att 1990-talets postmodernism medförde en insamling av lite av varje och ofta utgick man från kriser som arbetslöshet, sjukdom eller landsbygdens avfolkning. Frågelistmaterialets karaktär och tolkningsmöjligheter har förändrats i takt med etnologins, folkloristikens och samhällets utveckling överlag.

De många artiklarna återspeglar mångfalden av ämnen som kan tas upp i frågelistor. Det handlar t.ex. om barnuppfostran, läsvanor, biobesök, pizza, handikapp, genusperspektivet, hygien, vänskap, jordbruk, telefoni, d.v.s. vardagens mest skiftande situationer och ibland triviala upplevelser som för de flesta går obemärkt förbi. Meddelaren som ger sig tid att besvara en frågelista går emellertid ofta på djupet i sin skrivprocess. Ibland kan ett till synes neutralt ämne väcka dolda känslor till liv, och om ämnet berör livets stora frågor får skrivandet ofta en närapå terapeutisk funktion. De emotionella processer frågorna kan framkalla är således också värda att beakta när en frågelista sammanställs. Det tas upp i flera av artiklarna, speciellt av Carola Ekrem som skriver om

arbetet med en frågelista om barnuppfostran, Susanne Nylund Skog som behandlat svar på en frågelista om havandeskap och barnsäng och Dan Waldetoft som betonar att frågelistans styrka ligger i att människor ges möjlighet att uttrycka sina personliga tankar och erfarenheter.

Så gott som samtliga skribenter diskuterar också frågelistmaterialets representativitet, kvalitativa aspekter framom kvantitativa och det faktum att metoden tycks utgöra en arena för kvinnligt berättande. De nordiska erfarenheterna visar nämligen samstämt att majoriteten av meddelarna är kvinnor i mogen ålder. Nyttan med riktade frågelistor och frågan hur yngre, och manliga, meddelare kunde aktiveras diskuteras följaktligen också. Redan i inledningen tar redaktörerna upp materialets köns- och åldersmässiga skevhet med bl.a. en hänvisning till Christina Westergren, intendent vid Nordiska museet, som konstaterat att frågelistan är ett medium för medelålders och äldre kvinnor på motsvarande sätt som andra medier domineras av yngre människor och ofta män. Kvinnor är ju traditionellt familjens och samhällets traditionsbärare som förmedlar ramsor, sånger, matvanor, festsed etc. till yngre generationer. Därför är det kanske inte heller överraskande att det är just kvinnorna som ser värdet i att dokumentera sin vardag för framtiden.

En annan aspekt som allmänt behandlas är kontinuitet i materialinsamlingen. Institutioner som har en lång frågelisttradition följer ofta upp ett tidigare tema med en ny lista. Det gäller t.ex. Folkkultursarkivets frågelista *Barnavård och barnuppfostran* (2003) som föregicks av *Barnets värld. Traditioner om barn före skolåldern* (1972) och Carola Ekrem betonar att frågelistverksamheten kan beskrivas som en långtidsdokumentation. Hon efterlyser avhandlingsskribenter som kunde jämföra frågelistor tidsmässigt och tematiskt, men konstaterar samtidigt att forskning i frågelistorna kräver en speciell kompetens och metodologisk insikt som det talas rätt lite om. Också Carina Sjöholm, i artikeln *Gå på bio och läsa böcker*, är inne på samma tankar. Dels skriver hon om frågelistsvaren som en speciell materialgenre som är minneskonstruktioner och subjektiva beskrivningar, dels om hur frågelistor kan betraktas som "lätta" eller "svåra" ut svarssynpunkt, men hon skriver också om den materialrikedom som finns i arkiven.

Trots att materialet samlats in med ett annat syfte och i en annan tidskontext, kan man mycket väl gå in med nya frågeställningar i ett senare skede. Också hur frågelistmaterial registrerats, vad som marginaliserats eller rentav rensats ut, kan vara värdefull informa-

¹ *Frågelistan som källa och metod*. Charlotte Hagström & Lena Marander-Eklund (red.). Lund: Studentlitteratur 2005, 219 s.

tion för forskaren. Agneta Lilja har tillämpat genusperspektivet på ett frågelistmaterial från år 1955 om kvinnans ställning i det gamla bondesamfundet. Trots att insamlingen ännu på 1950-talet bedrevs utifrån en könsblind premiss, visar hon att det både är möjligt och fruktbart att pröva samtida perspektiv på äldre material. Genusperspektivet finns i svaren som en verklighet för de kvinnliga skribenterna även om det ännu inte då var en genre inom vetenskapen.

Göran Sjögren tar också upp jämförelser mellan äldre frågelistor och kompletterande insamling. Han säger sig själv ha drivits av en känsla av att det finns luckor i Folklivsarkivets tidigare insamling och likaså att han med frågelistan *Telefonens införande och användning* ville rädda det hotade folkminnet. Det väcker frågor om traditionsarkivets roll, om resurserna bör riktas på samtidsdokumentation eller på räddningsaktioner som brukligt var under förra hälften av 1900-talet? Hur heltäckande är det möjligt att dokumentera kulturella företeelser och allmänna samhällsfenomen?

Blanka Henriksson skriver om frågelistan ur pedagogisk synpunkt och tillämpning av metoden i undervisningssyfte. Vid Åbo Akademi fungerar arkiv i anslutning till både ämnena folkloristik och etnologi och studenterna kan därmed involveras i insamlingsprocessen, för arkivets behov eller för få eget material för uppsatser och avhandlingar. Också i Lund har etnologiska institutionen ett ständigt samarbete med Folklivsarkivet, vilket framkommer i bl.a. Susanne Wollingers text. Studenterna i folkloristik vid Åbo Akademi har analyserat metodens olika faser i flera kurser och även levt sig in i meddelarens roll. Trots ett digert förarbete kan det vara svårt att förutse frågelisters genomslagskraft, isynnerhet om man inte vänder sig till ett meddelarnät med meddelare införstådda i metoden. Här behandlas också hur frågelistmaterial kan utnyttjas för utställningar, en aspekt som Dan Waldetoft belyser vidare ur Nordiska museets perspektiv i artikeln *Material med potential*.

En annan infallsvinkel på självbiografiskt berättande än de andra skribenterna framför Tove Ingebjørg Fjell som i *Offentliggjort men inte offentligt?* redogör för bruket av internetkällor. Det är i dag lätt att tro att all information på nätet är fritt tillgänglig eftersom den på sätt och vis redan är offentlig. Det visar sig emellertid att skribenterna uppfattar sina texter i diskussionsgrupper som privata samtal, likaså hemsidor, fastän de kan läsas av en bred allmänhet. I takt med att frågor uppstått har forskningsetiska riktlinjer utformats även för virtuellt material men användning-

en kan vara snårig och det finns en risk för att lagstiftning och etiska regler inte håller jämna steg med den snabba tekniska utvecklingen. Tove Ingebjørg Fjell låter diskussionen om privat och offentligt också omfatta frågelistmeddelare och frågar sig om meddelaren alltid uppfattar förhållandet mellan offentligt och offentliggjort. Hur frivilligt är det frivilliga?

Även om diskussionen inte alltid förs är de etiska frågorna ständigt närvarande när det gäller att samla in, uppbevara och bearbeta självbiografiska texter som frågelistsvar. Trots att full säkerhet utlovas beträffande meddelarnas integritet, kvarstår faktum att t.ex. arkiv är offentliga instanser som bör hålla material tillgängligt. Det är ändå i sista hand forskarens eller användarens ansvar att beakta etiken och lagstiftningen.

Christian Richette reder ut begreppen om självbiografier och självbiografiskt berättande och granskar också i vilken mån litteraturvetenskapens genreteoretiska diskussion kan omfatta frågelistsvar. Mycket kan sägas redan om hur svaren byggs upp och Christian Richette påpekar att det lika mycket är fråga om ett sätt att skriva som ett sätt att läsa. Han utgår i sin artikel från handikappades berättelser. Också Ann Helene Bolstad Skjelbred, som skriver om pizzen i Norge, betonar att hon som folklorist lägger vikt vid texten, språket och valet av ord i den nedskrivna texten i enlighet med analys av traditionella texter som sägner och berättelser. De textanalytiska perspektiven kommer inte lika frekvent fram bland de mer etnologiskt orienterade skribenterna som i högre grad fortfarande också använder frågelistan som en kunskapskälla, även om man naturligtvis i dag beaktar och bejakar subjektiviteten i texterna.

Trots att antologin riktar sig till en mer oerfaren målgrupp beträffande frågelistor, är t.ex. källhänvisningarna för varje artikel värdefulla också för dem som redan är förtrogna med frågelistan som källa och metod. Litteraturen bildar en samlad förteckning över centrala verk i anslutning till ämnet. Dessutom är analyserande metodfrågeställningar nyttig läsning för alla frågelistkonstruktörer och -användare eftersom varje insamling kan bjuda på överraskningar. Den viktiga dialogen mellan arkiven/forskaren och meddelarna är värd att särskilt betona, för även om det inte sker ett fysiskt möte är kontakten ofta mycket personlig och bör därför bygga på ett ömsesidigt förtroende.

Yrsa Lindqvist